

Εἰσαγωγή

Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΩΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΙΑ

τοῦ

ΔΗΜΗΤΡΗ ΔΗΜΗΡΟΥΛΗ

1. Τὰ ἥρωικὰ προσωπεῖα ἑνὸς Γνωστικοῦ

Ὁ ἀναγνώστης πού θά πλησιάσει ἀπροετοίμαστος ἢ μὲ βιαστικὲς προσδοκίαις τὸ ἔργο τοῦ Χάρολτ Μπλοὺμ σύντομα θά διαπιστώσει ὅτι ἡ ἐνδοχώρα τῶν κειμένων του εἶναι πιὸ πλούσια, πιὸ παράξενη καὶ πιὸ ἀνοίκεια ἀπὸ τίς ἐντυπώσεις πού δημιουργοῦν τὰ ἀναγνωριστικὰ σημεῖα της. Κάτι τέτοιο ἰσχύει, ἰδιαίτερα, γιὰ τὴν Ἄγωνία τῆς ἐπίδρασης, πού στὴν ἐλληνικὴ της μετάφραση (ἀκριβῶς γιατί πρόκειται γιὰ μετάφραση), εὐκόλα μπορεῖ νὰ ἀποπροσανατολίσει τὴν ἀναγνωστικὴ πρόγνωση καὶ προετοιμασία. Ἄλλωστε, ἀκόμη καὶ ὁ τίτλος, μὲ τὰ ἐξυπακουόμενα συμφραζόμενα καὶ τίς συνδηλώσεις του, θά μπορούσε νὰ προδιαθέσει ἀνάλογα, παραπέμποντας στὴν παράδοση τῶν φιλολογικῶν ἰχνηλατήσεων καὶ « ἀποκαλύψεων » μὲ τὸ γνωστὸ βεβαρημένο παρελθόν της στὴν ἐλληνικὴ γραμματεία.

Τὸ βιβλίο αὐτό, πού κυκλοφόρησε στὰ ἀγγλικά τὸ 1973, ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι ἥρωικὸ ποίημα πού προσποιεῖται ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτό του παρὰ ὡς κριτικὴ παρανάγνωση. Ἡ ἀπορρέουσα ἥρωικὴ στάση (ἢ, ἀκριβέστερα, παράσταση) δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἐφεύρημα τοῦ συγγραφέα πού, μαζὶ μὲ τὸν ὑψηλὸ τόνο τοῦ

λόγου του και τη λεπτή ειρωνεία της ἀμφίκοπης κρίσης του, συμβάλλον στην περίτεχνη φιλοτέχνηση μιᾶς ἀναθεωρητικῆς κριτικῆς. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἔχει σὰν πρότυπό της τὸ ρομαντικὸ ποίημα, ἐννοώντας το ὡς ἐπανάληψη τῆς μάταιης προσπάθειας νὰ ἀποδοθεῖ τὸ δημιουργημὰ στὸν δημιουργό, νὰ ταυτισθεῖ ὁ κόσμος μὲ τὸ σὺμπαν. Μὲ τὴ μόνη διαφορὰ ὅτι ὁ ρομαντισμὸς τοῦ Μπλοῦμ καταλήγει στὴν ειρωνικὴ ἀποστροφή, σὲ ἕναν ἀντιφατικὸ τροπισμὸ πὸν συνοδεύει τὴν « ἀποτρόπαιη λιτανεία » τοῦ λόγου του.

Ἡ τίτλος εἶναι ἀπατηλός. Ἡ Ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης δὲν ἀνήκει στὸ εἶδος τῶν φιλολογικῶν μελετῶν πὸν ἐνδιαφέρονται γιὰ ἀντικειμενικὲς γνωματεύσεις ἢ ἐπιδραστικὲς διαπιστώσεις. Ἀντίθετα, περιέχει ἅπειρα ἐπιχειρήματα πὸν ἀμφισβητοῦν ἢ ἀναιροῦν τὴ λογικὴ παρόμοιων πρακτικῶν καί, ἐπιπλέον, προτείνει ἕναν λόγο καὶ μιὰ θεωρία πὸν, αὐτόματα σχεδόν, ἀποκλείουν τὴν ἄγνοη φιλολογικὴ χειρωναξία πρὸς ἄγνοια ὁμοιοτήτων καὶ παραλληλῶν καὶ παροδοῦν τὶς μηχανιστικὲς μεθόδους τῆς συναφοῦς λογιολογίας. Ἡ ἀναζήτηση πηγῶν καὶ ἡ αἰτιοκρατικὴ ἐρμηνεία τῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας παραμερίζονται ὡς ἐξαντλημένοι ἐπιστημονικοὶ μύθοι. Ἀκόμη καὶ κάτω ἀπὸ τὴ σκιά τους ὁ συγγραφέας δείχνει νὰ μὴν τοὺς ἀναγνωρίζει.

Τὸ κείμενο πὸν κρατᾷ στὰ χέρια του ὁ ἀναγνώστης εἶναι ἕνα κείμενο πὸν παραμιλᾷ, ἀφοῦ διαρκῶς κάνει λόγο γιὰ παραναγνώσεις καὶ παρατυπώσεις, γιὰ παρερμηνείες καὶ παρατοποθετήσεις. Καὶ εἶναι αὐτὸ τὸ παραμιλητὸ πὸν ἐπιτρέπει στὸν συγγραφέα νὰ προβάλει τὴν ἐπαμφοτερίζουσα ειρωνεία του, ἀκόμη καὶ στὶς πιὸ κρίσιμες διαλεκτικὲς του ἐπερβάσεις, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν μποροῦμε νὰ διακρίνουμε ἂν ἀφηγεῖται τὸ προσωπικὸ του δράμα (ἕνα εἶδος ρομαντικῆς αὐτοβιογραφίας) ἢ δραματοποιεῖ τὶς ἀφηγήσεις ἄλλων προσώπων πὸν ἀνήκουν στὸ γνωστὸ φροῦδικὸ « οἰκογενειακὸ ρομάντζο » (ἕνα εἶδος ψυχολογικοῦ μελοδράματος). Κάθε φορὰ πὸν μᾶς πείθει τὸ ἕνα, τὸ ἄλλο περιμένει ὑπομονητικὰ στὴ γωνία γιὰ νὰ διαφεύσει τὴν εὐπιστία μας.

Ἡ ἀποτελεσματικότητά τοῦ ἐγχειρήματος, δηλαδὴ τῆς θεωρητικῆς θεμελίωσης μιᾶς ἀναθεωρητικῆς κριτικῆς, συμβαδίζει μὲ

τὴν ἰκανότητα τοῦ Μπλοῦμ νὰ παραβαίνει τοὺς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ τόσο σὲ σχέση μὲ τὴ θεωρία (διεκδικώντας τὸν ρόλο τοῦ αἰρεσιάρχου ἔναντι τῶν διαφορῶν πανίσχυρων ὀρθοδοξιῶν τοῦ παρόντος καὶ τοῦ παρελθόντος) ὅσο καὶ σὲ σχέση μὲ τὴ μέθοδο (συμπλέκοντας εὐφάνταστα ἀλληλοαποκλειόμενους λόγους ἢ συμπαρατάσσοντας ἀνόμοιες κοσμοθεωρίες καὶ ἐρμηνευτικὲς μεθόδους). Ἡ θεωρητικὴ παράβαση συνοδεύεται συχνὰ ἀπὸ τὴν παραβίαση παραδόσεων, τεχνικῶν, συστημάτων καὶ συμβάσεων, καθιστώντας τὸν αἰρεσιάρχη μεγαλόπνευστο δημιουργὸ ποιητικῶν φαντασιώσεων καὶ μεταφυσικῶν δραμάτων.

Ἔχουμε, ἄραγε, μιὰ θεωρία γιὰ τὴν ποίηση ἢ ἕνα « ποίημα » γιὰ τὴ θεωρία; Ὁ Μπλοῦμ εἶναι ὁ ἥρωας τοῦ « οἰκογενειακοῦ ρομάντζου » πὸν λέγεται ποιητικὴ γραφὴ ἢ ὁ παθιασμένος αἰδὸς του; Πρόκειται, τελικὰ, γιὰ μιὰ αἰσθητικὴ θεολογία ἢ γιὰ μιὰ θεολογικὴ αἰσθητικὴ; Τὰ δυναδικὰ παίγνια δὲν ἀποσκοποῦν στὴν παραδοξολογία ἀλλὰ στὴν ἀπλὴ διαπίστωση (πὸν ἀνήκει κατεξοχὴν στὸν Μπλοῦμ) ὅτι ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἀντίφασης καθιστᾷ τὴν κριτικὴ δημιουργικὴ, τὴ φέρνει δηλαδὴ πολὺ κοντὰ στὸ « ἀντικείμενο » τῆς, τὴν ποιητικὴ δημιουργία. Ἡ ἀντίφαση, καθὼς καὶ ἡ ἀντίθεση, εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς ἐρμηνείας πὸν δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι πάντα καὶ μόνο παρερμηνεία, δηλαδὴ ἀναγνωστικὴ οἰκειοποίηση, μεταφορὰ καὶ ὑπέρβαση.

Ὁ λόγος λοιπὸν εἶναι γιὰ τὴν ποίηση. Ἀκριβέστερα: γιὰ τὸ « ἀσύλληπτο » γεγονός τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, κατὰ τὴν ὁποία ἀναπαρίσταται τὸ δράμα τῆς πτώσης καὶ ἡ « τραγικὴ » συνειδητοποίηση τῆς ἀργοπορίας στὸν χαμένο κόσμον τῆς ἀθθεντικῆς δημιουργικότητος. Ἡ « ἐπίδραση » εἶναι ἁπλῶς τὸ ὄνομα πραγματικῶν ἢ φανταστικῶν σχέσεων στὸν ἀνταγωνιστικὸν κόσμον τῆς ποιητικῆς γραφῆς, ἐνῶ ἡ « ἀγωνία » ἀναφέρεται στὴν κυρίαρχη ψυχικὴ πραγματικότητα τῶν ἀνταγωνιστῶν καὶ στὶς συνακόλουθες ἀμυντικὲς στρατηγικὲς τους.

Ἡ ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης θεωρεῖται, συνεπῶς, ὡς ὁ γενεσιουργὸς πυρήνας τῆς ποιητικῆς γραφῆς, πὸν ἀπὸ τὴ φύση τῆς πλέον δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι μιὰ διαρκὴς παρανάγνωση, καί, γε-

νικότερα, μιὰ καθολικὴ ματαίωση ἐνὸς μεταφυσικοῦ « παρὰ », ὅπου τὸ μάταιο νοεῖται ὡς νοσταλγία προτεραιότητος. Πρὶν ἢ χωρὶς τὸ « παρὰ » σημαίνει, γιὰ τὸν Μπλοῦμ, πρὶν ἢ χωρὶς τὴν Πτώση, καὶ τὸ ἀνέφικτο αὐτῆς τῆς ἐπιθυμίας καθιστᾷ τὴν καταδίκη τῆς μίμησης τῆ μοναδικῆς μούσα τῶν ἀργοπορημένων ποιητικῶν δημιουργῶν.

Ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτῆ, πὸν προϋποθέτει μιὰ δογματικὴ αἰσθητικὴ καὶ συνελάγεται μιὰ βίαιη ρητορικὴ, λειτουργεῖ ὡς « ποίημα » ἀκόμη καὶ ἂν δὲν εἶναι. Ὁ Μπλοῦμ εἶναι ὁ κριτικὸς πὸν ἀφηγεῖται τὸ δράμα γιὰτὶ δὲν γράφει ποίηση ἀφοῦ διαρκῶς ζεῖ μέσα της, συμμετέχοντας στὸ ποιητικὸ μυστήριον « ἐξίσου » μὲ ἐκείνους πὸν τὸ δημιουργοῦν. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ θυμίζον περισσότερο τῆ μοντέρνα ποιητικὴ τῆς γραφῆς παρὰ τὸ μοντερνισμό τῆς κριτικῆς. Ἡ Ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης προτείνει μιὰ ἀναθεωρητικὴ κριτικὴ τῆς ὁποίας εἶναι ὁ πρῶτος πελάτης καὶ τὸ πρῶτο ἐκούσιο θῦμα.

Γιὰ ἕνα τόσο φιλόδοξο ἐγχείρημα οἱ παραμορφώσεις καὶ οἱ παρατυπίαι δὲν ἀρκοῦν. Ὁ Μπλοῦμ δὲν θέλησε ἀπλῶς νὰ προτείνει μιὰ ἐρμηνεία τοῦ ποιητικοῦ φαινομένου ἀλλὰ νὰ οργανώσει ἕνα ἐρμηνευτικὸ σύστημα πὸν ἢ καθολικότητά του νὰ διαθέτει τὴν ἐγκυρότητα καὶ τὴν αὐτοτέλεια ἐνὸς θρησκευτικοῦ ποιήματος ἢ (πὸν εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα) μιᾶς θρησκευτικῆς αἴρεσης. Συνδύασε λοιπὸν εἴστοχα ἀνόμοιες θεωρητικὲς προσεγγίσεις καὶ συγχρόνως μὲ ἀξιοθαύμαστη μαεστρία σκοτεινὲς κοσμολογίες καὶ ἀντίθετες μεθοδολογίες, μὲ ἀπώτερο στόχο τὴν ἀνάδυση μιᾶς « πρακτικῆς κριτικῆς » πὸν νὰ διαθέτει τὴ γοητεία τοῦ μοναδικοῦ καὶ τὴ δύναμη τοῦ διαφοροτικοῦ. Ὁ πατέρας τῆς ἀργοπορίας γίνεται ἐδῶ ἔφηβος τῆς ὑπέρβασης.

Τὸ κολάζ τοῦ Μπλοῦμ, ἢ δική του ταυτότητα στὴν « ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης », διακρίνεται γιὰ τὴν οργανικὴ ἐνότητά του καὶ γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ συνάφειά του. Ἡ τελικὴ εἰκόνα δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι τὰ ἀνόμοια κομμάτια ταίριαξαν καλά, ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ πολὺ σπάσιμο, σκίσιμο, κόλλημα, ἀλλαγὲς καὶ ἀλληλοεπικαλύψεις. Ἡ δική του παρατύπωση εἶναι τόσο βίαιη, ἀπόλυτη καὶ μονομανῆς ὅσο καὶ τοῦ πρὸ ἰσχυροῦ ποιητῆ. Δὲν εἶναι τυχαῖο πὸν ὀρι-

σμένοι κριτικοὶ ταύτισαν τὴν ἔννοια τοῦ ἰσχυροῦ ποιητῆ μὲ τὸ πρόταγμα τοῦ Μπλοῦμ γιὰ τὸ δικό του ἐξιδανικευμένο ἐγώ. Ὡστόσο κάτι τέτοιο εἶναι πάντα ἢ εἴκολλη λύση. Οἱ κακοὶ μαθητὲς τῆς σοφιστικῆς ἀναλίσκονται στὴ μίμηση ἐπιδίωξη νὰ ἀποδείξουν ὅτι οἱ δάσκαλοί τους ἀντιφάσκουν ἀκόμη καὶ ὅταν οἱ τελευταῖοι ἔχουν πάρει τὰ μέτρα τους ἢ ὅταν χρησιμοποιοῦν τὴν ἀντίφαση, σκόπιμα, ὡς ἀντίδοτο τῆς « ἀλήθειας » καὶ τῆς « ἀντικειμενικότητας ».

Θεωρητικὰ, ὁ Μπλοῦμ συνδυάζει τὴ φροῦδικὴ ἀποψη γιὰ τοὺς ἀμυντικὸς μηχανισμοὺς μὲ τὴν κοσμολογία τοῦ Βίκο, τὴ ρομαντικὴ ἠθικὴ τοῦ Ἐμερσον μὲ τὴ νιτσεικὴ προσέγγιση τῆς ἐρμηνείας, καὶ τὸν ποιητικὸ μυστικισμό τοῦ Μπλέκ μὲ τὸν θρησκευτικὸ μυστικισμό (τὴ θεοσοφία) σκοτεινῶν Γνωστικῶν αἰρέσεων. Ἀπὸ τὴ σύγχρονη κριτικὴ παράδοση ἀξιοποιεῖ τὸν Πέιτερ, τὸν Φρόη, τοὺς Νέους Κριτικούς, τὸν Μπέητ, καὶ, γενικὰ, τὴν ποιητικὴ τοῦ ρομαντισμοῦ, ἀλλὰ μὲ ἰσχυρὲς ἀναθεωρητικὲς παραναγνώσεις. Τὸ παραδειγματικὸ ὄλικὸ ἀντλεῖται κατὰ κόρον ἀπὸ τὴν παράδοση, κυρίως, τῆς ρομαντικῆς καὶ, κατὰ δεύτερο λόγο, τῆς μοντέρνας ποίησης. Ἡ παράδοση αὐτῆ εἶναι καταπιεστικὰ μονότροπη, ἀφοῦ ὁ μοντερνισμὸς θεωρεῖται ἀπλῶς ὡς θανασίμως « ἀγωνιώσα » ἐκδοχὴ τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ ἀφοῦ ὅλη ἢ εὐρωπαϊκὴ ποίηση μετὰ τὴν Ἀναγέννηση χαρακτηρίζεται συλλήβδην ρομαντικὴ.

Μετὰ τὴν Ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης ὁ Μπλοῦμ ἐπιχειρεῖ νὰ βελτιώσει τὴ λειτουργικότητα τῆς θεωρίας του ἐπιδιώκοντας τὴ σύγκλιση μεθοδολογίας καὶ πεδίου ἐφαρμογῆς. Συγκλίνουν, ἐπίσης, ὁ τόνος, ἢ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιχειρηματολογίας, ἢ μορφή τοῦ λόγου, ἀκόμη καὶ ἡ διαδοχὴ τῶν κειμένων : ὅλα ἀποσκοποῦν στὴν ὑποστήριξη τῆς ἀρχικῆς θεωρίας μὲ ἐπιμέρους τροποποιήσεις, ἀναθεωρήσεις ἢ ἐπεξηγήσεις. Ταυτόχρονα, σχολιάζονται (φανερὰ ἢ κρυφά, ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση) διάφοροι κριτὲς ἢ ἐπικριτὲς τοῦ κειμένου, ἔτσι ὥστε νὰ ἐνισχυθεῖ τὸ κύρος καὶ νὰ διευρυνθεῖ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ κριτικοῦ ἀναθεωρητισμοῦ του.

Ὅλα μαρτυροῦν τὴ διαρκὴ παρουσία ἐνὸς προκλητικοῦ καὶ βίαιου κηρύγματος γιὰ τὴ δημιουργία τῆς δημιουργίας καὶ γιὰ τὴν

πιδ ἐγκόσµια δραµατοποίησή της : τὴν εἰρωνικὰ λυτρωτικὴ καταδίκη ποὺ λέγεται ποίηµα. Τὸ βιβλίον τοῦ Μπλοὺμ εἶναι μιὰ θεωρία γιὰ τὴν ποίηση ποὺ μιᾶ, συνάµα, καὶ γιὰ τὸ ποίηµα τῆς µεγάλης Ἑπτας, ποὺ ὁ δυτικὸς ποιητὴς συνεχῶς γράφει χωρὶς ποτὲ νὰ τελειώνει. Τὸ ποίηµα αὐτὸ εἶναι τὸ ἡμιτελὲς ἔπος τῆς δικῆς του ἥττας τὴν ὁποία ταυτόχρονα ἐξιστορεῖ, μαρτυροῖ καὶ μνηµειώνει. Ἡ κριτικὴ, ἀπὸ τὴν ἄλλη µεριὰ, εἶναι τὸ Ἔπος τῶν Χαµένων Εὐκαιριῶν, μιὰ ἀρνητικὴ θεολογία ποὺ στηρίζεται στὸν γνωστικὸ κωσµὸ τῆς ἐρµηνείας.

Αὐτὸ ποὺ ὀνοµάζουµε ποίηση κερδίζει, τελικὰ, χάνοντας, πλησιάζει φεύγοντας, ἀποκαλύπτεται µεταµφιεζόµενο καὶ ζεῖ πεθαίνοντας. Ἡ τουλάχιστον ἔτσι φαντάζεται. Ἐνας τέτοιος ἥρωισµὸς τοῦ ψεύδους δὲν ἔχει πρόσωπο ἀλλὰ, ἐντούτοις, ἀναπτύσσεται στὴν πρωτεϊκὴ σκιά τοῦ παρελθόντος µὲ χίλιες δυὸ μορφές. Ἡ γνωστικὴ αὐτὴ σοφία ἐξαπατᾷ ἀκόµη καὶ τοὺς ιδεωδέστερους ἐραστές της µὲ τὰ µεταφυσικὰ της εἰδῶλα καὶ τοὺς σοφιστικοὺς της καθρέφτες.

Στὸ τέλος γράφω σηµαίνει κάνω κάτι ποὺ δὲν µπορεῖ ποτὲ νὰ εἶναι ἀφοῦ πάντα, κατὰ τὸν Μπλοὺμ, ἦταν . . .

2. Ποιητικὲς πατροκτονίες καὶ αἰμομιξίες

Ὅλη ἡ ποίηση µετὰ τὸν Μίλτον εἶναι, σύµφωνα µὲ τὸν Μπλοὺμ, ροµαντικὴ. Οἱ ἐπιµέρους διακρίσεις (συµβολισµός, παρνασισµός, µοντερνισµός κ.ἄ.) θεωροῦνται εἴτε πλεονάζουσες εἴτε ἐσφαλµένες. Αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζει τὴ ροµαντικὴ ποίηση (µὲ ἀνιούσα ἔµφραση στὴ διαχρονικὴ της πορεία ἀπὸ τὴ µεταµιλτόνια περίοδο στὴ σύγχρονη ἐποχὴ) εἶναι ἡ ἐνοχὴ συνείδηση τῆς ἀργοπορίας της καὶ ἡ ἐφιαλτικὴ προοπτικὴ τῆς ἐπιβίωσής της στὴν ἐπαχθὴ σκιά τῆς πατρικῆς ἐξουσίας. Ὁ σύγχρονος ποιητὴς ὑποφέρει ἀπὸ μιὰ µόνιµη καὶ καταλυτικὴ ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶχε τὴν ἀτυχία νὰ ἔρθει ἀργὰ στὴν ἱστορία. Ἀναπόφευκτα ἡ ἀνάγκη αὐτὴ ὑπονοµεῖ δραµατικὰ τὴν ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτὸ του, ἀφοῦ

νοθεύει τὴν αὐθεντικότητά του ὡς ποιητῆ (τὴ γνησιότητα δηλαδὴ τῆς ποιητικῆς του ἔμπνευσης) καὶ περιορίζει ἀµετάκλητα τὴν αὐθεντία του ὡς δηµιουργοῦ μέσα στὴν ἱστορία (δηλαδὴ τὴν ἱκανότητά του νὰ κερδίζει τὸ παιχνίδι τοῦ χρόνου). Ἡ καθυστέρηση δηλώνει ὀφειλὴ καὶ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν πρόγονο, ἀπὸ τὴν πατρικὴ μορφὴ τοῦ γεννήτορα, ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ εἶχε τὴν τύχη νὰ ἔρθει λίγο πρὶν νωρὶς (ἀκριβῶς, ἴσως, στὴν κατάλληλη στιγµὴ) καὶ νὰ πεί τὸν λόγον τοῦ ἔγκαιρα καὶ ἐπίκαιρα. Ἡ ἀγωνία τῆς ὀφειλῆς ὁδηγεῖ στὴν ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης καὶ αὐτὴ µὲ τὴ σειρά της στὸ ἄγχος τῆς ὑπέρβασης τοῦ προγόνου. Κάθε ποιητὴς µετὰ τὸν Μίλτον, εἴτε τὸ παραδέχεται εἴτε ὄχι, βιώνει τὶς συνέπειες τῆς καθυστερηµένης γέννησής του. Ὅσο µάλιστα πρὶν ἀργὰ ἐμφανίζεται στὴ σκηνὴ τῆς ἱστορίας (ὅσο πρὶν σύγχρονος εἶναι), τόσο πρὶν πολὺ συντρίβεται ἀπὸ τὶς ἀγωνίες τῆς ἐπιρροῆς, καὶ ἀπὸ τὴν παµφάγο ἐπιθυµία νὰ γίνεῖ ὁ πατέρας τοῦ ἑαυτοῦ του. Στὸν ἐντελῶς σηµερινὸ ποιητῆ ἡ ἱστορικὴ ἀργοπορία ἐπενεργεῖ τόσο καταπιεστικὰ καὶ συγκριτικὰ, ὥστε στὸ τέλος τὸν καθιστᾷ ἀνίκανο νὰ γράφει ποίηση, τὸν ἐννουχίζει καθὼς τὸν ἐξαφανίζει στὶς σκιὰς τῶν γιγάντων προγόνων του.

Ὁ χρονικὸς προσδιορισµὸς τῆς πτώσης τοῦ θεϊκοῦ δηµιουργοῦ καὶ τῆς µεταµόρφωσής του σὲ καταδικασµένο (ἀργοπορηµένο) Σατανὰ συνεπάγεται, βέβαια, τὸ διαχωρισµὸ τῆς ποιητικῆς ἱστορίας σὲ δύο μεγάλες ἐποχές : στὴν προµιλτόνια ἐποχὴ τῆς παραδείσιας ταύτισης (ἢ ἔστω εἰρηνικῆς συνύπαρξης) τέχνης καὶ φύσης καὶ στὴ µεταµιλτόνια ἐποχὴ τῆς σύγκρουσης, τοῦ ἄγχους καὶ τῆς ἐνοχῆς συνείδησης ποὺ ὑφίσταται τὶς συνέπειες τοῦ ὀντολογικοῦ ρήγµατος µεταξὺ πραγµατικοῦ καὶ ἱεροῦ. Οἱ κριτικοὶ τοῦ Μπλοὺμ ἐπεσήµαναν τὶς µεθοδολογικὲς δυσκολίες καὶ τὶς ἱστορικὲς ἀντιφάσεις ποὺ συνεπιφέρει ἕνας τέτοιος διαχωρισµὸς καὶ ὑπογράµµισαν τὴ θεωρητικὴ ἀθαιρεσία τοῦ σαρωτικοῦ αὐτοῦ δυσµοῦ. Σὲ παρόµοιες ἐπικρίσεις ὁ Μπλοὺμ ἀπάντησε µὲ μιὰ σειρά νέων κειµένων, ὑπερασπίζοντας τὴ θεωρία του ἀλλὰ, ταυτόχρονα, τροποποιώντας τὸ ἱστορικὸ του σχῆµα µὲ τὴν ἀπαλοιφὴ τοῦ ἱστορικοῦ διαχωρισµοῦ καὶ διευρύνοντας τὸ πεδίο ἐφαρμογῆς στὸ σύνολο τῆς δυτικῆς, µεταµηρικῆς παράδοσης. Μὲ τὴν τροποποίησιν αὐτὴ ἡ ἀγω-

νία της επίδρασης είναι πλέον συνυφασμένη με την ίδια τη γραφή ως άρχικη έννοια και συστατικό στοιχείο του οντολογικού ρήγματος και του θεολογικού σκεπτικισμού που έπεται.

Ο διαχωρισμός μεταβάλλεται πλέον σε κλίμακα εμφάσεων και προτεραιοτήτων. "Όσο απομακρυνόμαστε από την αρχή, όσο πιο άργα ερχόμαστε στην ιστορία, τόσο έντείνεται το άγχος της επανάληψης και αυξάνεται η δυσπιστία για τον παραδοσιακό λόγο της τέχνης. Ο δημιουργός επιθυμεί σφόδρα να γεφυρώσει το ρήγμα, να συμφιλιώσει τη φύση με την τέχνη, να ονομάσει τα πράγματα για πρώτη φορά. Τα μέσα του όμως τον προδίδουν και η ιστορία τον εκδικείται. "Όχι με τη μορφή της παράδοσης και των συμβάσεων της, όπως υποστηρίζει ο Μπέητ¹, αλλά με τη μορφή του προγόνου που συνθλίβει, εκτοπίζει και τρομοκρατεί. Η σύγκρουση αφορά υποκείμενα, δυνατές προσωπικότητες που έχουν την ικανότητα να μεταμφιέζουν τις προθέσεις τους και να συγκαλύπτουν τα τεχνάσματά τους. Αυτή η « αλληγορική ψυχομαχία »² διαφοροποιεί τον Μπλουμ από άλλους μελετητές της σύγχρονης ποίησης που προώθησαν μια ιστορική διαλεκτική σύμφωνα με την οποία η επίδραση του παρελθόντος συγκεκριμενοποιείται μέσω τεχνικών, συμβάσεων, κανόνων και παραδειγματικών μοντέλων. Η αφηρημένη επίδραση μορφών, ιδεών και ύφους στο πεδίο της ποιητικής γραφής αντικαθίσταται από έναν « ψυχολογικό νατουραλισμό »³ και από μια « φυσιοκρατική γλώσσα επιθυμίας, ιδιοκτησίας και εξουσίας ».⁴ Οι διαποιητικές σχέσεις γίνονται σχέσεις ενδοποιητικές.

Ο Μπλουμ όχι μόνον αντιτίθεται στην άποψη του Τ.Σ. Έλιοτ⁵ για τις σχέσεις μεταξύ ατομικού ταλέντου και παράδοσης αλλά και τη θεωρεί ως τυπικό παράδειγμα έντονης αγωνίας που μεταβάλλεται σε θεωρητική πρόταση για να υπερβεί τα αδιέξοδά της, μέσω μιας έντεχνα μεταμφιεσμένης ερμηνευτικής βίας. Έκει που ο Έλιοτ βλέπει άρμονική συνύπαρξη και αλληλεπίδραση παρόντος και παρελθόντος οι όποιες οδηγούν στη συνεχή ανανέωση και αναπροσαρμογή του λογοτεχνικού κανόνα, ο Μπλουμ διαπιστώνει υποβάθμιση, μείωση, συρρίκνωση και ήρωική ήττα του

παρόντος από το παρελθόν. Ένώ ο Έλιοτ περιθωριοποιεί το πρόσωπο του ποιητή και μεταθέτει το κέντρο βάρους από την ατομική ιστορία και τη βιογραφική ιδιαιτερότητα στο ίδιο το ποιητικό έργο και στις αλληλεξαρτήσεις του, ο Μπλουμ μεταθέτει την ιστορική δράση και τις αισθητικές διακρίσεις στην υποκειμενική σκηνή του ποιητικού έργου, όπου όλες οι σχέσεις είναι υποχρεωτικά σχέσεις μεταξύ υποκειμένων. Η ποιητική ιστορία, στο σύνολό της, προσωποποιείται και, συνεπώς, κάθε ιστορική διαλεκτική και κάθε ρητορική ανάλυση δεν είναι παρά παρατυπίες του ποιητικού υποκειμένου στην προσπάθειά του να ανταγωνισθεί το αυστηρό Χερουβείμ, την αλληγορική παρουσία του προγόνου που δεν αφήνει χώρο για τον έφηβο ποιητή, επιβάλλοντας τη διαρκή απειλή του εθνουχισμού ως απώλεια δημιουργικότητας.

Ο Μπλουμ ενδιαφέρεται για τους ισχυρούς ποιητές που είναι « επίμονοι στην πάλη τους με τους δυνατούς προδρόμους, ακόμη και μέχρι θανάτου ». ⁶ Οι ήσσονες ποιητές, αυτοί που ενδίδουν στην αγωνία και συνθλίβονται από την οφειλή, δεν τον ενδιαφέρουν καθόλου, αφού έχουν κατασπαραχθεί από τον πρόγονο πριν ακόμη αποκτήσουν συνείδηση του έγώ τους, πριν γίνουν οι έαυτοί τους. Ο ισχυρός ποιητής έχει τη μοίρα του Οιδίποδα. Σκοτώνει τον πατέρα και κοιμάται με τη μητέρα του. "Ετσι μόνο κερδίζει από τον πρόγονό του την ποιητική μούσα — τη μητέρα της εμπνευσής του. Πληρώνει γι' αυτό πολύ ακριβά. Η εικόνα του τυφλού Οιδίποδα είναι η εικόνα του μεταγενέστερου ποιητή που, παρά την ήρωική του αντίσταση, είναι καταδικασμένος να χάσει στο τέλος. Η σύγχρονη ποίηση αφηγείται τη θλιβερή συντριβή του εφήβου — μια συντριβή που γίνεται όλο και πιο καθολική με το πέρασμα του χρόνου, με την αναπότερητη επιβάρυνση της ιστορικής καθυστέρησης.

Παρά την ήττα όμως η αντίσταση σώζει. Σώζει τον ποιητή ως ποιητή γιατί τον αναγκάζει να βάλει σε ενέργεια τους άμυντικούς του μηχανισμούς και να αναζητήσει τρόπους υπέρβασης και υποκατάστασης. Το τελικό αποτέλεσμα, το ποίημα, είναι μαρτυρία του αγώνα και της ήττας που εξακολουθεί ωστόσο να συνιστά το λαμπρότερο μνημείο της ανθρώπινης ύπαρξης στην προσπάθειά

της να αντιμετώπισει την ειρωνεία της πτώσης της και να αντιπαράθεσει στο θάνατο την παραμυθία της ύποκειμενικής μοναδικότητας. Οι αναθεωρητικές σταθερές (Κλίναμεν, Τέσσερα, Κένωσις, Δαιμονισμός, Ἀσκησις, Ἀποφράδες) συνιστοῦν μιὰ ἐξεζητημένη ὀρολογία, ἕνα ὑφολογικὸ ἐπιτέχνημα πού, μὲ τὸ παραξένισμά του, ὑποβάλλει θεολογικοὺς (μυστικοὺς) συνειρημούς, στὴν περιγραφή τῆς ποιητικῆς παρερμηνείας πού, γιὰ τὸν Μπλοῦμ, εἶναι ἡ μόνη ἀποδεκτὴ μορφή ποιητικῆς γραφῆς στὸν δυτικὸ κόσμο. Ἡ θεωρία γιὰ τὴν ποίηση πὸν προτείνει στρέφεται γύρω ἀπὸ τὶς ἀναθεωρητικὲς σταθερὲς ἀναπτύσσοντας μιὰ ἀνοίκεια ρητορικὴ καὶ ἕναν «μπαρόκ θεωρητικὸ στοχασμὸ»⁷ πὸν δὲν εἶναι παρὰ διαθλάσεις καὶ παραμορφώσεις τοῦ κριτικοῦ ψυχολογισμοῦ. Οἱ βασικὲς ἔννοιες αὐτοῦ τοῦ ψυχολογισμοῦ εἶναι ἡ ἐξιδανίκευση (sublimation) καὶ ἡ ὑποκατάσταση (substitution), ἐνῶ οἱ κύριες ποιητικὲς τεχνικὲς πὸν συνοδεοῦν τοὺς ἀμυντικοὺς μηχανισμοὺς εἶναι ἡ παρανόηση (misreading) καὶ ἡ παρατύπωση (misprision).⁸

Ἡ ποίησις εἶναι, ἐπομένως, κατ' ἀνάγκην ἀναθεωρητῆς καὶ τὸ ποίημα κατ' ἀνάγκην παρανόηση. Κάθε ἀνόηση εἶναι παρανόηση καὶ κάθε παρανόηση εἶναι παρατύπωση. Κάθε ποίημα εἶναι παρατυπωτικὴ παρανόηση ἑνὸς προηγούμενου ποιήματος. Ἄν ὁ ζωτικὸς χώρος τῆς γραφῆς εἶναι ἡ ἐρμηνεία, τότε ἡ μόνη δυνατὴ ἐρμηνεία εἶναι ἡ παρερμηνεία καὶ ἡ μόνη δυνατὴ κριτικὴ ἢ παρερμηνευτικὴ τοῦ Μπλοῦμ. Μιὰ κριτικὴ πὸν δηλώνει ὅτι «τὸ νόημα ἑνὸς ποιήματος μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο ἕνα ποίημα, ἀλλὰ ἕνα ἄλλο ποίημα — ἕνα ποίημα ὄχι καθ' ἑαυτό. Καὶ ὄχι ἕνα ποίημα ἐπιλεγμένο ἐντελῶς ἀυθαίρετα ἀλλὰ ἕνα σημαντικὸ ποίημα ἑνὸς ἀναμφισβήτητου προοδρόμου, ἀκόμη καὶ ἂν ὁ ἔφηβος δὲν διάβασε ποτὲ αὐτὸ τὸ ποίημα. Ἡ ἀναζήτησις πηγῶν δὲν ενδιαφέρει καθόλου ἐδῶ. ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἀρχέγονες λέξεις ἀλλὰ ἀντιθετικὰ νοήματα, καὶ οἱ πὸν καλὲς παρερμηνεῖς ἑνὸς ἐφήβου μπορεῖ νὰ ἀφοροῦν ποιήματα πὸν δὲν διάβασε».⁹

Ἡ θεωρητικὴ πρότασις τοῦ Μπλοῦμ δὲν προσφέρει μόνο μιὰ μέθοδο προσέγγισης τῆς λογοτεχνικῆς ἱστορίας ἀλλὰ καὶ προσδιορίζει, συνάμα, τοὺς ὅρους τῆς ἀντιθετικῆς κριτικῆς πὸν ἐντάσσει

κάθε ποίημα σ' ἕνα νοηματικὸ πλέγμα ἀναθεωρητικῶν ἀναγνώσεων.

Ἡ ἔφηβος Οἰδίπους, ὁ πατροκτόνος καὶ αἰμομίκτης ποιητῆς, εἶναι καταδικασμένος νὰ βιώνει τὶς πὸν δημιουργικὲς ἐκλάμψεις του μέσα στὴ μελαγχολικὴ τυφλότητα τῆς ἱστορικῆς του καθυστέρησης. Τὸ νόημα ἑνὸς ποιητῆ εἶναι ἕνας ἄλλος ποιητῆς.

3. Ποιητικὴ Θεολογία καὶ Ἀναθεωρητικὸς Ἀγὼν

Δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἐπιμείνω περισσότερο στὴ θεωρία τοῦ Μπλοῦμ καὶ στὰ ποιητικὰ παραδείγματα πὸν χρησιμοποιεῖ. Ἡ ἀναγνώσις μπορεῖ μόνος του νὰ περιπλανηθεῖ στὰ δαιδαλώδη μονοπάτια τοῦ τολμηροῦ στοχασμοῦ του καὶ νὰ ἐκτιμήσει τὴ φιλολογικὴ γνώση καὶ τὴν ψυχοδιφικὴ ὀξύνοια τοῦ ἐρμηνευτικοῦ ἐγχειρήματός του. Ἡ συνάντησις μὲ ἕναν τόσο προκλητικὸ ἀναθεωρητῆ, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν εὐδοκίμησει καὶ δὲν ἐκπληρώσει συγκεκριμένους ἀναγνωστικὲς προσδοκίες, ἔχει, πιστεύω, νὰ προσφέρει μιὰ μοναδικὴ ἐμπειρία: τὴν ἀναμέτρησις τοῦ ἀναγνώστη μὲ τὶς δικῆς του (συνειδητῆς ἢ ἀσύνειδης) ἀπόψεις γιὰ τὸ ποιητικὸ φαινόμενο. Πράγμα πὸν δὲν εἶναι καὶ λίγο.

Γιὰ νὰ προετοιμάσω κάπως πὸν μεθοδικὰ τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐπιχείρησις συνάντησις θὰ ἀναφερθῶ συνοπτικὰ σὲ ὀρισμένες σημαντικὲς πλευρὲς τῆς ἀπόπειρας τοῦ Μπλοῦμ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '70 νὰ συγκροτήσῃ τὴ θεωρία του, καθὼς καὶ στὸν τρόπο πὸν ἀνέπτυξε καὶ τροποποίησε τὶς ἰδέες του μετὰ τὴν Ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης καὶ τὴν κριτικὴ ὑποδοχὴ τῆς. Καταρχὰς θὰ μὲ ἀπασχολήσῃ ὁ ἴδιος ὁ λόγος του, οἱ ρητορικὲς τεχνικὲς πὸν ἐπέλεξε νὰ ἐκφράσῃ τὶς ἀπόψεις του, ὁ τόπος τοῦ κριτικοῦ του ιδιώματος στὶς μεταφορὲς, στὶς ἀλληγορίες καὶ στὰ σύμβολα τῶν παραγνώσεων του.

Ἡ λόγος τοῦ Μπλοῦμ εἶναι ὑπερβολικὸς¹⁰, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἐμπρόθετη ειρωνεία στὴ χρῆσις τῶν ρητορικῶν τρόπων καὶ τεχνασμάτων. Τὰ κείμενα μὲ τὰ ὁποῖα διαλέγεται προέρχονται ἀπὸ τὸν Μεγάλον Κανόνα τῆς δυτικῆς παράδοσης, γεγονόσ

ποῦ στρέφει τὴ γραφὴ του στὸν ὑψηλὸ τόνο καὶ τὴ δογματικὴ οἴηση ποῦ συναντᾶμε, συνήθως, στοὺς δημιουργοὺς φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ θρησκευτικῶν αἰρέσεων. Εἶναι τὸ ὕφος ποῦ δηλώνει « Ἡ ὅλα ἢ τίποτε ». Τὸ ὕφος τοῦ ὕψους. Ὁ Μπλοῦμ δὲν γράφει ἀπλῶς γιὰ νὰ διατυπώσει ἀπόψεις καὶ νὰ ὑποστηρίξει ἰδέες ἀλλὰ ἀποφθέργεται μὲ τὸ πάθος καὶ τὴν πειθῶ ἐνὸς Μύστη. Πρόκειται, βέβαια, γιὰ ἓναν μύστη ποῦ εἶναι συνάμα αἰσθητής, δηλαδή γιὰ ἓναν φανατικὸ τῆς ποίησης ποῦ ἀντιλαμβάνεται τὴν ποιητικὴ αἰσθητικὴ ὡς « δημιουργικὴ θεολογία »¹¹ ἢ, ἀκριβέστερα, ὡς αἰρετικὸ ἀναθεωρητισμὸ.¹² Πρόκειται, μὲ ἄλλα λόγια, γιὰ μυστογράφο ποιητοπροφήτη ποῦ συμπτωματικὰ χρησιμοποιεῖ τὸ ἀκαδημαϊκὸ κριτικὸ ἰδίωμα. Ἡ ἴσως τὸ ἀντίστροφο.

Ἡ πίστη τοῦ Μπλοῦμ ἐκφράζεται ὡς πίστη εἰρωνική, ὑπονομεύεται δηλαδή διαρκῶς ἀπὸ ἀγωνίες, ἄγχη, κενά, ἀντιφάσεις, ἐξορίες καὶ σκοτεινὲς περιπλανήσεις. Ἡ τέχνη δὲν εἶναι παρὰ πίστη μετὰ τὸν Κατακλυσμὸ, λόγος θανάτου μετὰ τὴν Πτώση. Ὁ ρητορικὸς πύργος του κατοικεῖται ἀπὸ Ἄρχεγονες μεταφορές, Γνωστικὰ σύμβολα, Μυστικὲς ἀλληγορίες, Φροῦδικὰ συμπλέγματα καὶ Νιτσεικὲς μεταλήψεις.

Ἡ κριτικὴ του ἐπιδιώκει ἔτσι νὰ συμφιλῶσει τὸν αἰσθητικὸ σκεπτικισμὸ μὲ τὸν θεολογικὸ ἐκλεκτικισμὸ. Ἐρμηνεία καὶ Δημιουργία γίνονται οἱ δύο πλευρὲς τοῦ ἴδιου νομίσματος ποῦ ἐπιζητοῦν νὰ ταυτιστοῦν χωρὶς ποτὲ νὰ τὸ κατορθώσουν : « Δὲν ὑπάρχουν ἐρμηνεῖες παρὰ μόνο παρερμηνεῖες, καὶ ἐπομένως ὅλη ἡ κριτικὴ εἶναι περὶ τὴν ποίηση ».¹³ Ποίηση καὶ Κριτικὴ εἶναι φαινόμενα τοῦ Οἰκογενειακοῦ Ρομάντζου, τῆς ἐνδοοικογενειακῆς διχοστασίας μετὰ τὴν ἰσορροπία καὶ σύγκρουση, ἀγάπης καὶ μίσους, ἀποδοχῆς καὶ ἄρνησης. Στὴ θεωρία τοῦ Μπλοῦμ οἱ μηχανισμοὶ εἶναι οἱ ἴδιοι, ἀκόμη καὶ ὅταν στὴ λειτουργία τους φαίνονται διαφορετικοί. Πίσω ἀπ' ὅλα, στὸ κέντρο κάθε ἀπώθησης, βρίσκεται ἡ ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης « ὑπὸ τὴν—θανυμία, ἀγωνιώσα, ἐξάισια—ἐννοια τῶν ἄλλων ποιητῶν, ὅπως τὴ νιώθει βαθιὰ μέσα του ὁ, κάθε ἄλλο παρὰ τέλειος, σολιφιστής, ὁ δυνητικὰ ἰσχυρὸς ποιητής ».¹⁴ Καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀγωνία ὑποφέρουν ὅλοι οἱ ποιητές, ἐρμηνευτὲς καὶ ἀναγνώστες

ποῦ πάσχουν ἀπὸ τὴν « ἀσθένεια τῆς αὐτεπίγνωσης »¹⁵, ὅταν δηλαδή γίνονται ἰσχυροὶ ἔφηβοι ποῦ φωτίζονται ἀπὸ τὴν τυφλότητα τοῦ ἀπόλυτου σολιφισμοῦ τους.

Ἡ ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης δηλώνει οὐσιαστικὰ ἀγωνία προτεραιότητας, τὸ σκοτεινὸ αὐτὸ « αἶνιγμα . . . στὴ φαντασία »¹⁶ καὶ αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της δηλώνει τὴ μάχη γιὰ ἐξουσία, τὴ διεκδίκηση τῆς ἰδιοκτησίας στὸ χῶρο τῆς τέχνης. Ἐδῶ ὅμως ὁ Μπλοῦμ, ὅπως ἔδειξε ὁ Τζόφφρεϊ Χάρτμαν, συγχέει δύο ἀσύμβατους ὅρους : τὴν προτεραιότητα (μὴ ἐννοια φυσικῆς τάξεως) μὲ τὴν ἐξουσία (μὴ ἐννοια πνευματικῆς τάξεως) καὶ δημιουργεῖ « ἓνα μοναδικό, συντριπτικὸ πρῶτον ψεῦδος . . . ».¹⁷

Ἡ σύγχυση ἢ ἡ ταύτιση ἦταν ἀναγκαία προϋπόθεση γιὰ τὴ θεωρητικὴ τῆς λογοτεχνικῆς ἱστορίας ὡς ἀπώθημένης, διαρκῶς αἰμομιξίας καὶ τῆς ποίησης ὡς διαστροφῆς τῆς φαντασίας : « Ἡ ποίηση εἶναι ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης, εἶναι παρατόπωση, εἶναι μιὰ πειθαρχημένη διαστροφή. Ἡ ποίηση εἶναι παρανόηση, παρερμηνεία, ἀνισογαμία ».¹⁸ Ὁ ὑποκειμενισμὸς τῆς θεωρίας τοῦ Μπλοῦμ μπορεῖ εὐκόλως νὰ ὀδηγήσει σὲ αἰτιοκρατικὲς προσεγγίσεις τῆς λογοτεχνικῆς διαχρονίας· παρενέργεια ποῦ δὲν εἶναι καὶ τόσο σπάνια στὴ μηχανιστικὴ ἐφαρμογὴ τῶν ἀποψέων του ἀπὸ φιλόκαινους ὁπαδούς του. Ὅπως ἔχει παρατηρήσει ὁ Πῶλ ντὲ Μάν : « Δὲν εἶναι τόσο ἡ ἀδυναμία ποῦ ἀποδίδεται στὸ παρὸν ὅσο ἡ δύναμη ποῦ ἀποδίδεται στὸ παρελθόν ποῦ εἶναι παραπλανητικὴ. Ἡ περιγραφή τῶν ἰσχυρῶν προγόνων . . . εἶναι ἐπαμφοτερίζουσα καὶ ἡ λογοτεχνία παραμένει ἐγκλωβισμένη μετὰ τὴν στέρηση καὶ περισσέυματος ».¹⁹ Ἡ ἔμφαση στὴς ἐνδοποιητικὲς καὶ διωποκειμενικὲς σχέσεις συνεπικουρεῖται ἀπὸ τὴ συγκινησιακὴ φόρτιση τῶν αἰσθητικῶν φαινομένων ποῦ μειώνει τὴ σημασία τῶν διακειμενικῶν σχέσεων, ὑποβιβάζοντάς τες σὲ ὑφολογικὲς ὁμοιοτροπίες καὶ θεματικὲς συγγένειες. Γιὰ τὸν ντὲ Μάν κάτι τέτοιο σημαίνει ὅτι ὁ Μπλοῦμ ἀπαρτίζεται οὐσιαστικὰ τὸ ἴδιο τὸ ἐρμηνευτικὸ πρόγραμμα του :

Τὰ κείμενα δημιουργοῦνται μᾶλλον σὲ ἐπαφή μὲ ἄλλα κείμενα καὶ ἔτσι σὲ ἐπαφή μὲ τὰ γεγονότα ἢ τοὺς φορεῖς τῆς ζωῆς. Ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ λογοτεχνία βασίζεται στὴν ἐπίδραση σημαίνει ὅτι ἡ λογοτεχνία εἶναι

διακειμενική. Και οι διακειμενικές σχέσεις εμπεριέχουν υποχρεωτικά μια στιγμή που είναι ερμηνευτική.²⁰

Ρητορική και θεωρία αλληλοεισχύονται και συμπορεύονται στην επίδιωξη του Μπλουμ να ενοφθαλμίσει τον μεταφυσικό προβληματισμό στην ποιητική αισθητική και, συνάμα, να παρουσιάσει μια προγραμματική πρακτική κριτική ή όποια είναι κατεξοχήν αναθεωρητική. Το νόημα απωθείται στον σκοτεινό ορίζοντα ενός λόγου που σχετικοποιεί τις νοηματικές αντιστοιχίες στην τέχνη και μεταβάλλει κάθε περιεχόμενο σε αποτέλεσμα σχέσεων (μεταξύ υποκειμένων) και όχι απεικονίσεων ή σημάνσεων. Ο καθορισμός αυτών των σχέσεων βέβαια καθιστά την ερμηνεία άκρως ανταγωνιστική και διεκδικητική. Έρμηνεύω σημαίνει για τον Μπλουμ οικειοποιούμαι κάτι ξένο που πάντα θεωρούσα δικό μου. Είναι προφανές ότι μια τέτοια αντίληψη για το λογοτεχνικό έργο υποθέτει την παράκαμψη ανυπέροβλητων επιστημολογικών εμποδίων και την πίστη σ' έναν αισθητικό Γνωστικισμό που, ενώ αναζητεί το νόημα στη σχετικότητα των σχέσεων, έχει εντούτοις υπερβατικά άγκυροβολήσει ήδη σε κάποιο μυστικό Νόημα της δημιουργίας (θεϊκής και καλλιτεχνικής).

Τόσο ο Χάρτμαν όσο και ο ντε Μάν έχουν, ο καθένας με τον τρόπο του, επισημάνει τα αδιέξοδα του θρησκευτικού μυστικισμού και του αισθητικού σολιψισμού του. Ίδιαίτερα ο δεύτερος, με την αυστηρή μεθοδικότητα και την κατεδαφιστική ειρωνεία που διακρίνει τη σκέψη του, αποκαλύπτει όλες τις επιστημολογικές αντιφάσεις και εντοπίζει όλους τους χαλαρούς άρμους στη θεωρία της παντελικράτειας και της παθογένειας του υποκειμένου. Οι αντιδράσεις σε μια τέτοια θεωρία είναι, φυσικά, αυτόνομες. Μόνο θεωρίες που ύστερόν σε ερμηνευτικό πλοῦτο αυτοκαταδικάζονται στην αδιάφορη αποδοχή ή στη μακάρια έσωστρέφεια της ορθότητάς τους. Ο Μπλουμ προκάλεσε πολλούς, με πολλούς τρόπους και για πολλά πράγματα: από τους πιστούς επιγόνους της Νέας Κριτικής έως τους φιλόλογους των λογοτεχνικών επιδράσεων και τους θρησκευτές πηγών και παραλληλιών. Από τις αντιδράσεις όμως αυτές εκείνες που φαίνεται να τον επηρέασαν (και να του κόστισαν) πε-

ρισσότερο ήταν οι « φιλικές » ύπονομύσεις των αποδομιστών του Γέηλ. Στα έξι βιβλία²¹ που ακολούθησαν την Άγωνία της επίδρασης ο Μπλουμ διατηρεί τον κορμό της θεωρίας του αλλά τη διευρύνει προς δύο σημαντικές κατευθύνσεις: α) Προς μια περίπλοκα επεξεργασμένη οικειοποίηση γνωστικών αϊρέσεων που συνδυάζεται με μια ιδιόμορφη χρήση φροϋδικών έννοιών, και β) Προς μια ρητορική ερμηνευτική που ελέγχει επίπονα τις σχέσεις κειμένου και δημιουργού, γλώσσας και νοήματος, ποίησης και ζωής. Όλα αυτά, βέβαια, δεν είναι καινούργια στον Μπλουμ, αλλάζει όμως η εμφάνιση και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό ώστε σιγά σιγά η επανάληψη μεταβάλλεται σε μονομανία. Από ερμηνευτής σημείων μεταμφιέζεται σε ιερέα συμβόλων. Υπάρχουν όμως στιγμές, και δεν είναι λίγες, που κάτω από την άμφιση ξεμυτίζουν οι πειρασμοί της επιστημολογικής άμφιβολίας.

Χωρίς τον κριτικό έλεγχο, κυρίως των συναδέλφων του αποδομιστών αλλά και των θεωρητικών του αγγλικού ρομαντισμού, ο Μπλουμ δεν θα είχε επιχειρήσει μια τόσο έκτενη αναθεώρηση και πληθωρική αποκατάσταση του Μπλουμ της Άγωνίας της επίδρασης. Από την παράδοση των προγόνων ή νιτσεική βούληση, οι φροϋδικοί μηχανισμοί και, κυρίως, η γνωστική θεοσοφία θα γίνουν τα κατεξοχήν ερμηνευτικά μέσα της λογοτεχνικής δημιουργίας, ενώ ο μεθοδολογικός προβληματισμός της πρακτικής κριτικής προσαρτάται σταθερά (και αντιφατικά) στο κρίσιμα και άμφιλεγόμενα ζητήματα της Διακειμενικότητας, της Έρμηνείας και του Κανόνα. Εδώ αξίζει να σταθούμε λίγο.

α) ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ.²² Ο καινοφανής αυτός όρος προβληματίζει σοβαρά τον Μπλουμ που την ίδια εποχή έχει στηρίξει όλη τη θεωρία του στον υπαρξιακό όρο επίδραση. Ήδη στο πρώτο βιβλίο που ακολουθεί την Άγωνία της επίδρασης φροντίζει να διευκρινίσει ότι « η επίδραση . . . σημαίνει πώς δεν υπάρχουν κείμενα αλλά μόνο σχέσεις μεταξύ κειμένων ». ²³ Αν όμως αποδεχθούμε κάτι τέτοιο είναι προφανές ότι πρέπει να δώσουμε ένα όνομα σε αυτές τις σχέσεις και, επιπλέον, πρέπει να προσδιορίσουμε τη φύση και την

ὄψη τους σὲ σχέση με τὸ συγγραφικὸ ὑποκείμενο καὶ τὸν δραματοποιημένο ψυχολογισμό τῶν ἐπιδράσεων. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Μπλοὺμ στὸ δίλημμα αὐτὸ εἶναι καταρχὰς ἡ ἔμμονή του στὶς ἀρχικὲς ἀποφεις του : « Τὰ ποιήματα δὲν ἀναφέρονται σὲ “ ἀντικείμενα ” οὐτε στὸν “ ἑαυτὸ τους ”. Ἀναφέρονται ἀναγκαστικὰ σὲ ἄλλα ποιήματα· τὸ ποίημα εἶναι ἀνταπόκριση σ’ ἕνα ἄλλο ποίημα, ὅπως ὁ ποιητὴς ἀνταποκρίνεται σ’ ἕναν ἄλλο ποιητὴ ἢ ἕνα ἄτομο στὸν πατέρα του ». ²⁴ Ἡ ἀδιαφοροποίητη συμπαράθεση καὶ ὁ ἀδθαίρετος συσχετισμὸς μιᾶς ψυχολογικῆς σχέσης (μεταξὺ ὑποκειμένων) με μιὰ ρητορικὴ σχέση (μεταξὺ κειμένων) σημαδεύει ὅλη τὴν περὶ ἐπιδράσεων προβληματικὴ τοῦ Μπλοὺμ καὶ τὴν καθιστᾷ ιδιαίτερα εὐάλωτη σὲ ἀναγνώσεις ποὺ ἐκμεταλλεύονται παρόμοιες ἑτεροδοξίες.

Τὴν ἴδια στιγμή ἡ ἐπίδραση τοῦ ντὲ Μάν ὠθεῖ τὸν Μπλοὺμ στὴ μελέτη τῆς ἀπεικονιστικῆς γλώσσας τῆς λογοτεχνίας καὶ αὐτὴ με τὴ σειρά της φέρνει στὸ προσκήνιο τὴ ρητορικὴ ὄψη τῶν κειμένων. Ἀκόμη καὶ στὶς πιὸ ἀκραῖες του οἰκειοποιήσεις, ὁ Μπλοὺμ θὰ ἀλλοιώσει τὴν ψυχολογικὴ γλώσσα τῶν ἐπιδράσεων με τὴ σοφιστικὴ προσέγγιση τῆς ρητορικῆς τοῦ κειμένου. Ἔτσι, ὀρίζοντας τοὺς ρητορικοὺς τρόπους σημειώνει : « Ὁ τρόπος (trope) εἶναι ἐκούσιο σφάλμα, παρέκκλιση ἀπὸ τὸ κυριολεκτικὸ νόημα κατὰ τὴν ὁποία μιὰ λέξη ἢ φράση χρησιμοποιεῖται ἀκατάλληλα . . . Ὁ τρόπος εἶναι ἕνα εἶδος παραποίησης, γιατί κάθε τρόπος (ὅπως καὶ κάθε ἄμυνα ποὺ εἶναι ἐπίσης παραποίηση) εἶναι ἀναγκαστικὰ μιὰ ἐρμηγεία καί, ἐπομένως, μιὰ παρεξήγηση ». ²⁵ Ἡ υἰοθέτηση τῆς ρητορικῆς ὀρολογίας εἶναι τελικὰ ἕνα εἶδος συμβιβασμοῦ ἀνάμεσα στὴν κληρονομιά τῆς Νέας Κριτικῆς καὶ στὸν ἐκκεντρικὸ γνωστικισμὸ τοῦ Μπλοὺμ. Με τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ θεωρία τῆς ἐπίδρασης ὀλοκληρώνει τὴ μεθοδολογικὴ ἀμφισβήτηση : ἀναθεωρητικὲς σταθερές, ρητορικοὶ τρόποι, ἀμυντικοὶ μηχανισμοί.

Τὸ ἐπόμενο βῆμα εἶναι ἡ ἔνταξη τῶν διακειμενικῶν σχέσεων στὸν παθιασμένο καὶ βίαιο κόσμο τῶν πατέρων καὶ γιῶν ποὺ μάχονται γιὰ τὴν ἰδιοποίηση τοῦ χρόνου. Ὁ ἀγὼν εἶναι ἀγὼν ἐναντίον τοῦ χρόνου, δηλαδή ἐναντίον τοῦ θανάτου. Γι’ αὐτὸ ἡ μόνη λογικὴ ποὺ ἐπικρατεῖ ἐδῶ εἶναι ὁ ἄτεγκτος παραλογισμὸς τοῦ « Ὁ θάνα-

τός σου ἢ ζωὴ μου ». Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ περιβάλλον τὰ κείμενα συν-ομιλοῦν καὶ συνεργάζονται : « Δυστυχῶς, τὰ ποιήματα δὲν εἶναι πράγματα ἀλλὰ μόνον λέξεις ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἄλλες λέξεις, καὶ αὐτὲς οἱ λέξεις ἀναφέρονται περαιτέρω σὲ ἄλλες λέξεις καὶ οὕτω καθεξῆς μέσα στὸν πυκνοκατοικημένο κόσμο τῆς λογοτεχνικῆς γλώσσας. Κάθε ποίημα εἶναι ἕνα δια-ποίημα, καὶ κάθε ἀνάγνωση ποιήματος μιὰ δια-ἀνάγνωση. Τὸ ποίημα δὲν εἶναι γραφὴ ἀλλὰ ἐπαναγραφὴ . . . ». ²⁶ Ἡ διατύπωση αὐτὴ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ μεταγραφὴ τῶν ψυχολογικῶν ὄρων τῆς σχέσης προγόνων-ἐφήβων στὸ λεξιλόγιο τῆς διακειμενικῆς ρητορικῆς. Νιώθοντας ἄβολα γιὰ τὴ μετὰθεση τοῦ προβλήματος καὶ τὴν πιθανὴ ἀλλοίωση τῆς θεωρίας του ὁ Μπλοὺμ θὰ σημειώσει σ’ ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ πρόσφατα βιβλία του : « Ὅ,τι ὀνομάζεται στὶς μέρες μας “ διακειμενικότητα ” (“ intertextuality ”) δὲν εἶναι παρὰ ἕνα ἀρχαῖο κριτικὸ καὶ ποιητικὸ φαινόμενο, ποὺ παραδοσιακὰ ἐντάσσεται στὶς εὐρύτερες κατηγορίες τῆς ἀπήχησης, τοῦ ὑπανιγμοῦ καὶ τῆς ἐπίδρασης. Προσωπικὰ προτιμῶ τὸν ὄρο “ ἐνδοκειμενικότητα ” (“ intratextuality ”) ἀφοῦ τὸ “ μέσα ” καὶ τὸ “ ἔξω ” εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἔννοιες παραστατικῆς (figurative) σὲ σχέση με τὰ ποιήματα ». ²⁷

Ἡ μετατροπὴ τοῦ διὰ σὲ ἐνδο εἶναι νομίζω ἐνδεικτικὴ τῆς τακτικῆς τοῦ Μπλοὺμ νὰ συνδυάζει ἀνοίκεια ἰδιώματα καὶ νὰ τὰ ἐνσωματώνει στὴ θεολογικὴ αἰσθητικὴ τοῦ δημιουργοῦ, τῶν ψυχικῶν ἀντιστάσεων, τῶν ἰσχυρῶν πνευμάτων καὶ τῆς ποίησης ὡς λόγου θανάτου (ταυτόχρονα ὑπέρβαση καὶ ἀποδοχὴ του). Ἡ ἐνδοκειμενικότητα τοῦ Μπλοὺμ εἶναι ἡ διακειμενικότητα τοῦ Πῶλ ντὲ Μάν. Ἐκεῖ ποὺ ὁ πρῶτος ἐγκαθιστᾷ πάνω καὶ πίσω ἀπὸ τὸ κείμενο τὸ κυρίαρχο βλέμμα ἐνὸς ναρκισσοειδοῦ « ἐγὼ », ὁ δεῦτερος σαρώνει κάθε « ἀποθήκη » νοήματος ὑποβάλλοντας τὴν ἀναφορικότητα τῆς λογοτεχνικῆς γλώσσας στὴν ἀτελεῦτητη « ἀπορία » τοῦ ἀδύνατου τῆς ἀνάγνωσης.

Παρ’ ὅλα αὐτὰ ἡ ἔννοια τῆς ἐπίδρασης μετριάζεται καὶ τροποποιεῖται σημαντικὰ στὸ ἔργο τοῦ Μπλοὺμ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἔχει νὰ ἀναμετρηθεῖ σὲ πολλὰ ἐπίπεδα με τὶς περιπλοκὲς τῆς διακειμενικότητας, καθὼς καὶ με τὴ νέα ἀντίληψη περὶ κειμένου ποὺ συνε-

πάγεται. Ἡ « Ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης » θὰ μεταβληθεῖ βαθμιαία, καὶ παρὰ τὸ θεοσοφικὸ λεξιλόγιο, σὲ « Ὑστερία τῆς διεπίδρασης », μὲ τὴ σκιά τοῦ Κεϊμένον νὰ πέφτει βαρῖα στὸ Ὑποκειμένο.

β) ΕΡΜΗΝΕΙΑ. Στὴν Ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης ὁ Μπλοῦμ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἐρμηνεία ὡς ἀναθεωρητικὴ οἰκειοποίηση καὶ γι' αὐτὸ προτιμᾷ τοὺς ὄρους παρανάγνωση, παρατύπωση καί, πιὸ σπάνια, παρερμηνεία. Ἡ ἐπιμονὴ στὴ χρῆση αὐτῶν τῶν ὄρων πηγάζει κυρίως ἀπὸ μιὰ προληπτικὴ ἀναστολὴ τῆς μοναδικότητος καὶ σταθερότητος τοῦ νοήματος. Γιὰ νὰ ἀποφύγει τὶς παγίδες τῆς κυριολεκτικῆς ἀνάγνωσης, ὁ Μπλοῦμ τονίζει ἐμφατικὰ ὅτι τὸ νόημα εἶναι ἀποτέλεσμα συσχετισμῶν, ἰσορροπιῶν καὶ αἰνιγματικῶν παρανοήσεων. Ἡ νοηματικὴ ἀναφορικότητα λ.χ. ἐνὸς ποιήματος ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὶς κρυφές σχέσεις τῆς συμβολικῆς γλώσσας μεταξὺ ποιημάτων. Τὸ Νόημα ἐντέλει ἐνοικεῖ στὸν δημιουργικὸ νοῦ τοῦ ἀγωνιῶντος ὑποκειμένου πὸν τὸ ἀντιλαμβάνεται πάντα ὡς κάτι ἄλλο.

Στὰ ἐπόμενα κείμενά του, ὅπου, ὅπως εἶδαμε, παρατηρεῖται ἓνα ἀξημένο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ποιητικὴ γλώσσα καὶ τοὺς ρητορικοὺς τρόπους, τὸ θέμα τοῦ νοήματος καὶ ἐπομένως τῆς ἐρμηνείας ἀποκτᾷ πρωταρχικὴ σημασία καὶ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴ δημιουργικὴ πράξη. Ἡ δημιουργικὴ πράξη ὡστόσο δὲν εἶναι μιὰ ἄπλη ἀπόδοση νοήματος μέσω τῆς γλώσσας ἀλλὰ μιὰ θεαματικὴ περιπέτεια στὴν ἀπόπειρα τοῦ καλλιτέχνη νὰ κερδίσει χρόνον ἐναντίον τοῦ χρόνου, δηλαδὴ νὰ ἀποθήσει τὸ ἄγχος τῆς ἀργοπορίας του μέσω τῆς ἀσύνειδης οἰκειοποίησης ἄλλων κειμένων. Τὰ κείμενα, ἐπομένως, « δὲν ἔχουν νόημα παρὰ μόνον σὲ σχέση μὲ ἄλλα κείμενα »²⁸ καὶ τὸ « λογοτεχνικὸ νόημα ἀπορρέει μόνον ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τῆς λογοτεχνίας. Ἡ ποίηση ἀρχίζει, πάντα, ὅταν κάποιος πὸν πρόκειται νὰ γίνῃ ποιητὴς διαβάζει ἓνα ποίημα ».²⁹

Τὸ νόημα εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς διαλεκτικῆς σχέσεων μεταξὺ κειμένων καὶ ἀναγνώσεων. Συνεπῶς, τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Μπλοῦμ ὅτι τὸ νόημα ἐνὸς ποιήματος εἶναι ἓνα ἄλλο ποίημα δὲν ὑπονοεῖ τὸ « νόημα τοῦ ἄλλου ποιήματος ἀλλὰ τὸ ἄλλο ποίημα καθ' ἑαυτό, δη-

λαδὴ τὴν ἑτερότητα τοῦ ἄλλου ποιήματος ».³⁰ Εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀπροσδιοριστία αὐτῆς τῆς ἑτερότητας πὸν βασανίζει τὸν Μπλοῦμ καὶ δημιουργεῖ σοβαρὰ προβλήματα στὴ συνοχὴ τῆς θεωρίας του. Ἄν αὐτὴ ἡ ἑτερότητα δὲν εἶναι νοηματικὴ, τότε τί εἶναι ; Ἄν εἶναι κάτι πὸν συγκεκριμενοποιεῖται μόνον ὅταν μπαίνουν σὲ ἐνέργεια οἱ ἀμντικοὶ μηχανισμοί, σὲ ποιὰ γλώσσα πραγματοποιεῖται ἡ σύγκρουση ; Στὴν προσπάθειά του νὰ συμβιβάσει μιὰ θεολογικὴ - ψυχολογικὴ ἀνάλυση τῆς δημιουργικῆς διαδικασίας μὲ τὴ μεταφορικὴ, ρητορικὴ φύση τῆς γλώσσας (τὴ μόνιμη πηγὴ ἐρμηνευτικῆς πλάνης πὸν καθιστᾷ κάθε ἀνάγνωση νοηματικὰ ἔκπτωτη) ὁ Μπλοῦμ θὰ ἀναπτύξει μιὰ ἀξιοθαύμαστη σοφιστικὴ τεχνικὴ πὸν μεταμορφώνει τὴν ἀντίφασιν σὲ παραπαίουσα ταυτότητα :

Ἐπάρχει... μιὰ ἀναφορικὴ πλευρὰ στὸ ποίημα πὸν δὲν τὸ ἀφήνει νὰ γίνῃ μόνον κείμενο, ἢ μᾶλλον δὲν ἐπιτρέπει στὸ κείμενο νὰ εἶναι ἄπλως κείμενο. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀναφορικὴ πλευρὰ εἶναι κρυμμένη καὶ ἔμμεση, καὶ ὁ φορέας τῆς ἀπόρριψης καὶ τῆς σχέσης εἶναι πάντα ἓνα ἄλλο ποίημα. Δὲν ὑπάρχει ἔμμεση θεώρηση... παρὰ μόνον ἔμμεση ἀναθεώρηση ἡ ὁποία μπορεῖ ἐπίσης νὰ ὀνομαστῆ ἀγωνία ὑπὸ τὴ φροῦδικὴ ἔννοια τῶν « ἀγωνιστῶν προσδοκιῶν ».³¹

Μὲ τὴν « ἀγωνία » ὅμως ἐπιστρέφουμε στὸν ἐγγυητὴ τοῦ νοήματος πὸν στὴν προκειμένη περίπτωση εἶναι τὸ ἀγωνιῶν ὑποκείμενο καὶ οἱ ἀντιδράσεις του. Ἐντέλει ἡ ἑτερότητα τοῦ ἄλλου κειμένου ἀναφαίνεται ὡς ἡ ἑτερότητα τοῦ λόγου τοῦ προγονικοῦ ὑποκειμένου. Ἡ θεώρηση αὐτὴ τοῦ νοήματος ὡς ὑποκειμενικῆς παρατύπωσης συνδέει ἄρρηκτα τὴν ἐρμηνεία μὲ τοὺς ἀναθεωρητικούς μηχανισμούς : « Ἐρμηνεία σημαίνει ἀναθεώρηση, σημαίνει ἄμυνα ἐναντίον τῆς ἐπίδρασης ».³² Ἡ σύνδεση τῆς ἀναθεώρησης μὲ τὴν ἄμυνα μετατρέπει μιὰ ἱστορικὴ-ρητορικὴ πράξη σὲ ὑπαρξιακὸ γεγονός. Ἡ ἐρμηνεία συρρικνώνεται σὲ ἐσωτερικὴ, ψυχικὴ οἰκειοποίηση γιὰ τὶς ἀνάγκες ἐνὸς ἀδύναμου καὶ πανούργου « ἐγὼ ». Ὁ ποιητὴς ἔφηβος ἐρμηνεύει γιὰτὶ μόνον ἔτσι μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσῃ « τὴν προτεραιότητα καὶ τὴν ἀθηντία τόσο τοῦ κειμένου ὅσο καὶ τῆς ἐρμηνείας ».³³ Ἡ ἀμφισβήτηση εἶναι ἀπόφθεγμα τῆς ἐπίδρασης καὶ ἀφοῦ ἡ « ἐπίδραση ἢ μεταβίβαση εἶναι μιὰ διαδικασία πὸν

προϋποθέτει τρεῖς πρωταρχικές ἔννοιες : τὴν ἐξουσία, τὴν ἀθεντία, καὶ τὴν παράδοση »³⁴, φτάνουμε στὸ αὐτονόητο συμπέρασμα ὅτι « ἡ ἐρμηγεία εἶναι ἔμμεσα ἱεραρχική καὶ δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς ἰδιοποίηση τῆς ἐξουσίας ».³⁵

Ἄν, τελικά, τὸ νόημα τῶν κειμένων πηγάζει ἀπὸ τὶς σχέσεις ἑτερογένειας μεταξύ τους, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ πυκνὸ πλέγμα τῶν διακειμενικῶν ἀντιπαράθεσων, τότε ἡ ἐρμηγεία διεκδικεῖ τὴ νοηματικὴ ἐξουσία διὰ τοῦ ἀναθεωρητισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὁμως εἶναι ἀπόρροια ἀμυντικῶν μηχανισμῶν ποὺ ἀποσκοποῦν νὰ λυτρώσουν τὸ « ἐγὼ » τοῦ ἐρμηγευτῆ ἀπὸ τὴν ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης. Κάθε ἐρμηγεία ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι διεκδίκηση ἐξουσίας ἐπὶ τῶν κειμενικῶν σχέσεων, σφετερισμὸς τῆς παράδοσης ὑπὸ μορφὴ παρανάνηψης, ἐπιθετικὴ ἐπιθυμία νοσητισμοῦ τοῦ ἀλλότριου, τοῦ ἑτερου, τοῦ ἄλλου ποὺ προηγεῖται χρονικά : « Ἡ ἐνεργητικὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα ἀνάγνωση δὲν εἶναι λιγότερο ἐπιθετικὴ ἀπὸ τὴ σεξουαλικὴ ἐπιθυμία ἢ τὴν κοινωνικὴ φιλοδοξία ἢ τὴν ἐπαγγελματικὴ ἐπιδίωξη . . . Ὅταν διαβάζουμε, ἀντιμετωπίζουμε τὸν ἑαυτό μας ἢ κάποιον ἄλλο, ὡστόσο καὶ στίς δύο ἀντιπαράθεσεις ζητᾶμε ἐξουσία . . . καὶ τί εἶναι ἐξουσία ; Potentia, τὸ πάθος γιὰ περισσότερη ζωὴ . . . ἢ γλώσσα τῆς κτήσης . . . ».³⁶

Ἄναπόφευκτα, κείμενο καὶ ἐρμηγεία ταυτίζονται, ἀφοῦ εἶναι ἀδιανόητη ἡ γραφὴ καὶ ἡ ἀνάγνωση χωρὶς τὴν παραχαράζουσα ἐρμηγευτικὴ ἐναντιοφροσινὰ ποὺ ἐπιβάλλουν τὰ ἄγχη τῆς ἐπίδρασης. « Ἡ σχέση ἐπίδρασης προσδιορίζει τὴν ἀνάγνωση ὅπως καὶ τὴ γραφὴ, καὶ ἡ ἀνάγνωση εἶναι ἐπομένως μιὰ παρα-γραφὴ ὅπως ἀκριβῶς ἡ γραφὴ εἶναι παρανάνηψη. Καθὼς ἠλικιώνεται ἡ λογοτεχνικὴ ἱστορία, ὅλη ἡ ποίηση γίνεται ἀναγκαστικὰ ποιητικὴ κριτική, ὅπως ἀκριβῶς ὅλη ἡ κριτικὴ γίνεται πεζὴ ποίηση ».³⁷

Ἐρμηγεύω, γιὰ τὸν Μπλοῦμ, σημαίνει καθιστῶ δυνατὸς τὴ γραφὴ καὶ τὴν ἀνάγνωση ὡς αὐταπάτες δημιουργικότητας, ἑλευθερίας, πρωτοτυπίας, ἐφευρετικότητας, νεοτερισμοῦ, μοντερνισμοῦ καὶ πνευματικῆς αὐτονομίας. Ἄν ὁμως ὅλα εἶναι ἐρμηγεία (δηλαδὴ γραφὴ καὶ ἀνάγνωση), τότε ποιά εἶναι ἡ ἐρμηγευτικὴ θέση (καὶ κατὰ συνέπεια ἡ ὄντολογικὴ ὑπόσταση) τῶν ὑποκειμένων τῆς

ἐπίδρασης ; Ἡ ἀπάντηση τοῦ Μπλοῦμ στὸ σημεῖο αὐτὸ (τὸ πιὸ κρίσιμο τῆς θεωρίας του) εἶναι ἀπελπιστικὰ ταυτολογικὴ, δηλαδὴ θεολογικὴ.

γ) ΚΑΝΟΝΑΣ. Ἄκόμη καὶ οἱ ἐπικριτὲς ἢ οἱ ἄσπονδοι φίλοι τοῦ Μπλοῦμ ἔχουν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ συνεισφορὰ του ὑπῆρξε σημαντικὴ στὴν ἐπανασύνδεση τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου μὲ τὴν ἱστορία³⁸, δηλαδὴ μὲ τὴ διαχρονικότητα τῆς τύχης του. Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν κειμενικὸ φορμαλισμὸ τῆς Νέας Κριτικῆς, ὁ Μπλοῦμ προσανατολίζεται σὲ ἕναν ἐρμηγευτικὸ ἰδεαλισμὸ ποὺ συνδέει τὸ κείμενο μὲ τὸν ἱστορικὸ χρόνο καὶ τὴν ἐρμηγεία μὲ τὴ θέληση γιὰ δύναμη ἐναντι τῆς παράδοσης (τοῦ λογοτεχνικοῦ Κανόνα) ποὺ βαραινεὶ ἀφόρητα στὴ δημιουργικὴ φαντασία τοῦ ἀργοπορημένου καλλιτέχνη.

Μαζὶ μὲ τὶς ἔννοιες τῆς διακειμενικότητας καὶ τῆς ἐρμηγείας, οἱ ἔννοιες τῆς παράδοσης, τοῦ κανόνα καὶ τῆς ἱστορίας λειτουργοῦν ὡς ἀπόρροια ἀντίστιξη στὸ περιβάλλον τῆς γνωστικῆς θεολογίας καὶ τοῦ ἐκκεντρικοῦ ψυχολογισμοῦ ἀλλὰ, συνάμα, ἀποκαθιστοῦν κάποια ἐνότητα στίς θεωρητικὲς ἀκροβασίες καὶ στὰ βιοτροπικὰ ξεσπάσματα τοῦ Μπλοῦμ. Κατὰ κάποιο τρόπο λειτουργοῦν ὡς ρυθμιστικὰ πλαίσια ποὺ συγκρατοῦν ἕναν πληθωρικὸ στοχασμὸ στὰ ὅρια τῆς συγκροτημένης ἐπιχειρηματολογίας. Ἰδιαίτερα ἡ ἔννοια τοῦ Κανόνα (τῆς ὁποίας ἡ προέλευση εἶναι θεολογικὴ) θὰ ἀποτελέσει τὸ κατεξοχὴν ρυθμιστικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴ θεωρία τοῦ Μπλοῦμ περὶ λογοτεχνικῆς ἱστορίας. Ὁ ἀργοπορημένος συγγραφέας δὲν ἔχει πίσω του ἀπλῶς ἰσχυροὺς προγόνους ἀλλὰ τὴν ἀσφυκτικὴ παρουσία ἐνὸς λογοτεχνικοῦ Κανόνα ποὺ θεωρεῖται ἀπόλυτος, αἰώνιος καὶ ἀπρόσβλητος. Τὰ κείμενα ποὺ ἀνήκουν σὲ αὐτὸν τὸν Κανόνα ἔχουν ὑποβληθεῖ σὲ μιὰ διαδικασία ἀδυσώπητης κανονικοποίησης :

Ὅταν χαρακτηρίζουμε ἕνα σύγχρονο ἔργο ὡς ἀμετάβλητο, κλασσικὸ ἐπίτευγμα, προκαλοῦμε σ' αὐτὸ μιὰ τρομακτικὴ προφανή, καὶ ἔμμεσα ἀπώλεια νοήματος. Ἡ ὀψιμότητά του μεταβάλλεται σὲ πρωιμότητα ἀλλὰ αὐτὸ σημαίνει ἀποκάλυψη τῆς αὐταπάτης τῆς μοντερνικότητας ποὺ εἶναι ἡ αὐταπάτη ὅτι μπορεῖ νὰ γίνῃ λογοτεχνία ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἄλλη λογοτεχνία. Κάθε κανονικοποίηση λογοτεχνικῶν κειμένων εἶναι μιὰ αὐτοαντιφατικὴ διαδικασία, γιὰτὶ ἐντάσσοντας ἕνα κείμενο στὸν

κανόνα, ταυτόχρονα τὸ τροποποιούμε (troping), δηλαδή τὸ ὑποβάλλουμε σὲ παρανάγνωση. Ἡ κανονικοποίηση εἶναι ἢ πιὸ ἀκραία ἐκδοχὴ αὐτοῦ πού ὁ Νίτσε ὀνόμασε Ἐρμηνεῖα ἢ ἄσκησις τῆς θέλησης γιὰ δύναμη ἐπὶ τῶν κειμένων.³⁹

Ἀπέναντι σὲ αὐτὴ τὴν Παράδοση ὁ νέος δημιουργός, ὁ φιλόδοξος ἔφηβος, νιώθει ἀνταγωνιστικά καὶ γι' αὐτὸ ἀποπειράται νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴν παραλυτικὴ ἐπίδρασή της μέσω τῆς φαντασίωσης τῆς αὐτονομίας του καὶ τῆς ὑπέρβασης τοῦ Κανόνα. Τὸ κόστος ὅμως αὐτῆς τῆς φαντασίωσης εἶναι ὑψηλὸ : ἡ διαρκὴς νόσος τῆς δημιουργικῆς συνείδησης πού μετατρέπει τὴν ἀπωθημένη ἀγωνία σὲ ἀνύπαρκτη πλήρωση. Ἡ κανονικοποίηση δὲν καθορίζεται ἀπὸ ὄρους κοινωνικὸς καὶ ἱστορικὸς ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐμμενὴ ἰσχὺ τῶν ἴδιων τῶν κειμένων. Ὁ Μπλοὺμ δὲν δέχεται ὅτι οἱ συμβάσεις τῆς παράδοσης καὶ οἱ ρυθμίσεις τοῦ Κανόνα ἔχουν κάποια πολιτικὴ, ἰδεολογικὴ καὶ κοινωνικὴ συνάρτηση. Τὰ κείμενα ἐπιβάλλονται γιατί ἔχουν τὴ δύναμη νὰ ἐπιβληθοῦν.⁴⁰ Ἡ παράδοσις δὲν εἶναι παρὰ ἢ ἱστορία αὐτῆς τῆς ἐπιβολῆς, ἐνῶ ὁ κανόνας εἶναι ἢ θεσμοποίηση τῆς θέλησης γιὰ δύναμη στὸ χῶρο τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας.

Εἶναι ἐντυπωσιακὴ ἡ δεξιοτεχνία μὲ τὴν ὁποία ὁ Μπλοὺμ ἐπαναφέρει σὲ ὄρους ἔπος ἔρμηνεῖα, κανόνας, παράδοσις, ἀνάγνωσις, κείμενο καὶ χρόνος, τὰ θεολογικὰ τους σημαίνοντα καὶ τοὺς ἀποσυνδέει ἀπὸ τὶς διάφορες προσοικειώσεις πού ἀλλοίωσαν τὶς ἀρχικὲς τους χρήσεις καὶ τοὺς τοποθέτησαν σὲ ἀπρόσμενα περιβάλλοντα. Εὐλόγη, ἐπομένως, τὰ αἰσθητικὰ φαινόμενα γίνονται ἀπεικονίσεις τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀνάμεσα σὲ ἰσχυρὰ ὑποκείμενα πού διεκδικοῦν τὴν προτεραιότητα τῆς δημιουργίας καὶ ὁ πολιτισμικὸς ἀνταγωνισμὸς γίνεται ἀναθεωρητικὴ βία πού δὲν διεκδικεῖ τὴν κοσμικὴ ἐξουσία ἀλλὰ τὴ νίκη ἐπὶ τοῦ χρόνου μὲ τὴν ὑπέρβασις τοῦ θανάτου μέσω ἐνός θανασίμου ψεύδους : τοῦ ψεύδους τῆς λογοτεχνίας.

Ὁ Μπλοὺμ, σὲ μιὰ ἐποχὴ πού ἡ μελέτη τῆς λογοτεχνίας ἀφορᾷ ὄλο καὶ πιὸ πολὺ τὴ ρητορικὴ διάστασή της καὶ τὶς ἐξωλογοτεχνικὲς ἐξαοτήσεις της, κατάφερε, ἂν μὴ τι ἄλλο, νὰ ἀποκατα-

στήσει τὸ χαμένο κύρος τοῦ πάθους (μὲ ὅλες τὶς σημασίες τῆς λέξης) στὴν πιὸ ἀμφιλεγόμενη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑπερβεῖ τὴν κυριολεξία τῆς ὑπαρξῆς του. Καὶ κάτι τέτοιο δύσκολο ἐπιτυγχάνεται χωρὶς τὴν προσφυγὴ στὴ θεολογία τοῦ περιορισμοῦ (limitation), τῆς ἐξιδανίκευσης (sublimation) καὶ τῆς ἀπεικόνισης (representation).⁴¹

Αὐτὴ ὅμως ἡ εἰρωνικὴ θεολογία καθιστᾷ τὴν ἀντίρρηση ἢ τὴ διαφωνία ἄσκησις καὶ ἄκαιρη. Στὴν καλύτερη περίπτωση δυσέφικτη.

4. Λίγα λόγια γιὰ τὴ μετάφρασις

Πρὶν κλείσει τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ὁ μεταφραστὴς νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ πεῖ δυὸ λόγια γιὰ τὴ δική του δουλειά. Θὰ ἤθελε νὰ μιλήσει γιὰ τοὺς λόγους πού τὸν ὀδήγησαν σὲ αὐτὴ τὴ συγκεκριμένη μετάφρασις, γιὰ τὶς προσωπικὲς καὶ συλλογικὲς συγκυρίες, γιὰ τὰ προβλήματα πού ἀντιμετώπισε καὶ γιὰ τὶς ἐπιλογές του σὲ κρίσιμες στιγμὲς τῆς ἀναμέτρησής του μὲ τὸ πρωτότυπο.

Ὅταν κάποιος δὲν εἶναι ἐπαγγελματίας μεταφραστὴς, ἡ μετάφρασις σημαίνει κάτι παραπάνω ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ ἐκδήλωσις προτιμήσεων ἢ συμφερόντων. Εἶναι δείκτης πού συνειδητῶν ἐπιλογῶν καὶ βαθύτερων ἐνδιαφερόντων. Ὁ μεταφραστὴς πρωτογνώρισε τὸ ἔργο τοῦ Μπλοὺμ πρὶν ἀπὸ μιὰ δεκαετία περίπου καὶ παρὰ τὶς σοβαρὲς καὶ ἔντονες ἀντιρροήσεις του γιὰ θεμελιώδη στοιχεῖα τῆς θεωρίας του, διαπίστωσε ὅτι λειτούργησε ὡς δημιουργικὴ ἀντιδικία, ὡς ἔναυσμα γιὰ μιὰ βαθύτατη κριτικὴ ἀναθεώρησις τῶν δικῶν του ἀπόψεων γιὰ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο. Γιατὶ δὲν ἦταν ἀρκετὸ νὰ ἀμφισβητεῖ τὶς ἐρμηνευτικὲς προτάσεις τοῦ Μπλοὺμ, ἔπρεπε ταυτόχρονα νὰ πείθεται γιὰ τὶς δικές του θεωρητικὲς ἐπιλογές καὶ νὰ ἐλέγχει τὴν ἐπιχειρηματολογικὴ τους ἀποτελεσματικότητα. Καὶ ἦταν τότε πού γιὰ πρώτη φορὰ ἀντιλήφθηκε τόσο καθαρὰ πὼς δὲν ἀρκεῖ νὰ μιλᾷ γιὰ τὴν ποίησις μὲ ἀγάπη καὶ αἰσθαντικότητα ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη διαρκῶς νὰ ἀντιμετωπίζεις τὰ ἐρμηνευτικὰ ζητήματα

τοῦ λογοτεχνικοῦ φαινομένου σέ ὄλη τήν ἱστορική πολυπλοκότητα καί σέ ὄλη τή θεωρητική δυσκολία τους. Μόνον ἔτσι γνώση καί καλαισθησία γίνονται στοχασμός πού σώζει ἀπό τήν ἐπανάληψη ἐξωτερικῶν αἰσθητικῶν κοινοτοπιῶν πού δέν ἔχουν νά ποῦν τίποτα γιά τήν ποίηση ἀλλά μιλοῦν ἀκατάσχετα γιά τὸ ποίημα. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἕως τῆ μετάφραση ἢ ἀπόσταση εἶναι βέβαια μεγάλη. Ἐδῶ ἡ συγκροία ἐπαιξε ἀποφασιστικὸ ρόλο. Ὁ μεταφραστὴς βρέθηκε ἕνα καλοκαίρι, δύο χρόνια πρὶν, ἀποκλεισμένος σὲ μιὰ τροπικὴ ζούγκλα, μὲ ἐλάχιστα βιβλία ἀλλὰ μὲ ἀφθονο ἐλεύθερο χρόνο. Οἱ μέρες ἦταν δύσκολες καί οἱ νύχτες ἀτέλειωτες. Τότε πήρε τήν ἀπόφαση νά ἐπιχειρήσει τῆ μετάφραση. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ὑποκειμενικοὺς λόγους (πού δέν ἐνδιαφέρουν πιστεύουμε τὸν ἀναγνώστη) οἱ ἀντικειμενικοὶ λόγοι πού μέτρησαν σ' αὐτὴ τήν ἀπόφαση μπορεῖ νά συνοψισθοῦν ὡς ἑξῆς :

α) Στὴν πατρικὴ γῆ ἀκούγονταν πολλὰ παράπονα γιά τὴ χρῆση ξένων θεωρητικῶν κειμένων πού οἱ χρηστες θεωροῦσαν αὐτονόητα ἀλλὰ γιά τὸ ἐνδιαφερόμενο κοινὸ ἦταν δύσκολα καί, ἐπιπλέον, ἀπρόσιτα. Ἴσως γι' αὐτὸ ἢ αὐτόχθων λοιμώδους φιλολογία ἐβγαλε χοῦ νά θεωρεῖ κείμενα γραμμένα στὶς βαρβαρικὲς γλῶσσες σὰν μολυσμένα εἰσαγόμενα προϊόντα. Σκέφτηκε λοιπὸν νά συμβάλει μὲ τίς φτωχὲς του δυνάμεις στὴν ἐθνικὴ ἐξυγίανση καί προκοπή.

β) Στὴν πατρικὴ γῆ πολλοὶ μιλοῦν γιά τὸ ποίημα (τὸ σπουδάζουν, τὸ ἀναλύουν, τὸ ἐξηγοῦν) ἀλλὰ ἐλάχιστοι (γνωρίζουν νὰ) μιλοῦν γιά τήν ποίηση χωρὶς νά συμβάλουν γενναϊδῶρα στὸ λήθαργο τοῦ ἀναγνώστη. Σκέφτηκε λοιπὸν, ὄντας στὴ ζούγκλα, νά καταφύγει στὴ ροῦδεῖα κολοκυνθοπληγία, ἔστω καί δευτέρο χέρι.

γ) Ἐπειδὴ πολὺς λόγος γινόταν στὰ ἴδια πατρῶα μέρη γιά τὴν κριτικὴ αἴρεση τοῦ ἀποδομητισμοῦ (deconstruction) ἀπὸ ἀνθρώπους πού εἶχαν ἐλάχιστη γνώση ἢ συναρπαστικὴ ἀγνοία τῶν θεωρητικῶν καταβολῶν καί ἀρχῶν του, θεώρησε ἀναγκαῖο ὁ μεταφραστὴς νά συνοδεύσει τὸ κείμενο τοῦ Μπλοῦμ μὲ τὴ βιβλιοκριτικὴ τοῦ Πῶλ ντὲ Μὰν ὥστε νά εἶναι σὲ θέση πλέον ὁ ἰθαγενὴς ἀναγνώ-

στης νὰ παραβάλλει δύο δείγματα γραφῆς αὐτοῦ τοῦ ἐξωτικοῦ φρούτου. Ἐδῶ ὁ μεταφραστὴς πρέπει νά σημειώσει ὅτι ἀπὸ τὸν κανόνα ἐξαιρεῖ τουλάχιστον τὸν κ. Διονύση Καψάλη, τοῦ ὁποῖου ἡ γνώση τόσο τοῦ ἀποδομητισμοῦ ὅσο καί τῆς ρομαντικῆς παράδοσης εἶναι ἀπαράμυλλη. Ἄν μάλιστα ὁ μεταφραστὴς ἐπιφυλάχθηκε νά μιλήσει σχετικὰ στὴν εἰσαγωγή του, εἶναι γιὰτὶ γνωρίζει πὼς ὑπάρχει πιὸ ἀρμόδιος καί ἱκανὸς ἀπὸ αὐτὸν γιά κάτι τέτοιο.

Συνυπολογίζοντας ὑποκειμενικοὺς καί ἀντικειμενικοὺς ὄρους, ὁ μεταφραστὴς ἀποπειράθηκε μιὰ πρώτη δοκιμὴ ὑπὸ τοὺς βρυχηθμοὺς λεόντων καί τίγρων καί μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὸν πολιτισμένο κόσμον προχώρησε στὴ δεύτερη, ἐνῶ παράλληλα ἐπιδόθηκε σὲ ἕνα σωρὸ τεχνάσματα καί εἰκασιολογίες γιά νά ἀποδώσει, ἐξηγήσει, διευκρινίσει, συγκρίνει, βεβαιώσει καί κατανοήσει. Ἀποφάσισε νά προσθέσει σημειώσεις ὄχι μόνον γιά νά κάνει τὴν ἀνάγνωση εὐκολότερη ἀλλὰ καί γιά νά προσφέρει ἕνα εἶδος φιλολογικοῦ χάριτη πού θὰ βοηθήσει τὴν περιπλάνηση στοὺς λαβύρινθους τῆς σκέψης τοῦ Μπλοῦμ.

Ποῦ καί ποῦ θὰ προσέξει ὁ ἀναγνώστης ὅτι τὸ ὕφος λοιοφέρνει ἢ βαδίζει κάπως παράξενα. Αὐτὸ ἔγινε σκόπιμα στὰ σημεία πού ὁ μεταφραστὴς πιστεύει ὅτι καί ὁ Μπλοῦμ κάνει τὸ ἴδιο. Οἱ γλωσσικὲς του ἐπιλογὲς δέν ἔχουν τίποτε νά κάνουν μὲ ὁποιαδήποτε πρόθεση γιά πρωτοτυπία ἢ ἐντυπωσιασμό· εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἀνταποκρίσεις στὶς προκλήσεις τοῦ κειμένου. Ὁ μεταφραστὴς δέν καινοθηρεῖ...

Τὰ πιὸ σημαντικὰ ὅμως στὸ ὄλο ἐγχείρημα ὑπῆρξαν ἡ συνεργασία καί συμπαράσταση τοῦ ἐκδότη κ. Σταύρου Πετσόπουλου. Ὁ μεταφραστὴς νιώθει θλίψη γιά τίς « ἀγωνίες » καί τὰ « ἄγχη » πού τοῦ προκάλεσε ἀλλὰ εἶναι ἀνακουφισμένος πιά ἀφοῦ, τελικὰ, γλίτωσε τὴν « πατροκτονία ».

Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα ἄς κρίνει ὁ ἀναγνώστης. Γιὰ τὸ μέλλον τοῦ μεταφραστῆ. Ἡ ζούγκλα.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΡΟΥΛΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. « Η άνιληξη ἐμβάθυνση τῆς αὐτοσυνείδησης, μπροστά στὴν πλούσια καὶ συντριπτικὴ κληρονομιά τοῦ παρελθόντος, ἔχει γίνει τὸ σπουδαιότερο πρόβλημα ποὺ ἀντιμετώπισε ἡ σύγχρονη τέχνη (μετὰ τὸν 17ο αἰ.) ». W. Jackson Bate, *The Burden of the Past and the English Poet*, London : Chatto and Windus, 1971, σ. 4.
2. Geoffrey H. Hartman, « War in Heaven », *Diacritics*, Spring 1973, σ. 28.
3. Paul de Man, « Βιβλιοκριτικὴ γιὰ τὴν Ἄγωνία τῆς ἐπίδρασης τοῦ Χάρολντ Μπλόουμ », σ. 211.
4. Αὐτόθι, σ. 211.
5. Βλ. σχετικὰ τὸ κείμενό του « Tradition and the Individual Talent » (1917).
6. Harold Bloom, *Ἡ ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης*, σ. 41.
7. Daniel O'Hara, *The Romance of Interpretation*, New York : Columbia University Press, 1985, σ. 60.
8. *Misprision* σύμφωνα μὲ τὸ Ἑγγλέζικο Λεξικὸ τῆς Ὁξφόρδης σημαίνει : 1) Ἐσφαλμένη πράξη ἢ παρεξήγηση (νομ.), 2) Παράνομη σύλληψη, 3) Τὸ ἐκλαμβάνειν ἕνα πράγμα, μία λέξη κλπ. ὡς κάτι ἄλλο· παρανόηση· λάθος.
9. Harold Bloom, *Ἡ ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης*, σ. 111.
10. Βλ. σχετικὰ Paul de Man, ὁ.π., σσ. 210 καὶ 215.
11. Geoffrey H. Hartman, ὁ.π., σ. 27.
12. Ὁ Μπλόουμ ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἀναθεωρητισμὸς του διαφέρει ἀπὸ τὴν αἰρετικὴν παρέκκλιση, γιὰτὶ δὲν ἀποτελεῖ ἐκδοχὴ τῆς ὀρθοδοξίας τοῦ πρωτοτύπου (βλ. *Ἡ ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης*, σσ. 67-68). Ἡ ἐξέλιξη ὅμως τοῦ ἔργου του πείθει ἀκριβῶς γιὰ τὸ ἀντίθετο.
13. Harold Bloom, *Ἡ ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης*, σ. 137.
14. Αὐτόθι, σ. 64.
15. Αὐτόθι, σ. 68.
16. Αὐτόθι, σ. 41.
17. Geoffrey H. Hartman, ὁ.π., σ. 29.
18. Harold Bloom, *Ἡ ἀγωνία τῆς ἐπίδρασης*, σ. 137.
19. Paul de Man, ὁ.π., σ. 214.
20. Αὐτόθι, σσ. 213-214.
21. *A Map of Misreading* (1975), 2) *Kabbalah and Criticism* (1975),

- 3) *Poetry and Repression* (1976), 4) *The Poems of our Climate* (1977), 5) *The Breaking of the Vessels* (1982), 6) *Agon* (1982).
22. Μὲ τὴν πολυπάθη αὐτὴ ἔννοια ὁ μεταφραστὴς ἀσχολεῖται σὲ εἰδικὸ μelleτημά του, τὸ ὁποῖο ἐλπίζει νὰ δημοσιεύσει σύντομα.
23. Harold Bloom, *A Map of Misreading*, Oxford, New York : Oxford University Press, 1975, σ. 3.
24. Αὐτόθι, σ. 18.
25. Αὐτόθι, σ. 93.
26. Harold Bloom, *Poetry and Repression*, New Haven and London : Yale University Press, 1976, σ. 3.
27. Harold Bloom, *Agon. Towards a Theory of Revisionism*, London, New York : Oxford University Press, 1982, σ. 46.
28. Harold Bloom, *Kabbalah and Criticism*, New York : The Seabury Press, 1975, σ. 106.
29. Αὐτόθι, σ. 107.
30. Αὐτόθι, σ. 108.
31. Harold Bloom, *Agon*, ὁ.π., σ. viii.
32. Harold Bloom, *Kabbalah and Criticism*, ὁ.π., σ. 64.
33. Αὐτόθι, σ. 53.
34. Harold Bloom, *Agon*, ὁ.π., σ. 49.
35. Αὐτόθι, σ. 43.
36. Harold Bloom, *The Breaking of the Vessels*, ὁ.π., σ. 13.
37. Harold Bloom, *A Map of Misreading*, ὁ.π., σ. 3.
38. Βλ. ἐνδεικτικὰ Frank Lentricchia, *After the New Criticism*, Chicago : The University of Chicago Press, 1980, σ. 342.
39. Harold Bloom, *Kabbalah and Criticism*, ὁ.π., σ. 100.
40. Harold Bloom, *A Map of Misreading*, ὁ.π., σ. 200.
41. Βλ. σχετικὰ *Kabbalah and Criticism*, σ. 88 καὶ, *A Map of Misreading*, σ. 4, καὶ *Poetry and Repression*, σ. 23 καὶ.